

УДК 347.9:340.12

Іванець Іван Петрович

*кандидат юридичних наук,
фахівець з укладання та виконання договорів
ТОВ «Акспо Україна»*

Ivanets Ivan

*PhD in Law, Specialist in the Conclusion and Execution of Contracts
LLC "Axpo Ukraine"
ORCID: 0009-0008-6692-419X*

DOI: 10.25313/2520-2308-2024-7-10127

ПРИНЦИП ДОБРОСОВІСНОСТІ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД

THE PRINCIPLE OF GOOD CONSCIENCE IN CIVIL JURISDICTION: FOREIGN EXPERIENCE

Анотація. Вступ. Така оціночна категорія, як добросовісність, при закріпленні її в тексті нормативно-правових актів набуває значення загальних засад правових відносин. Для кращого розуміння цієї категорії необхідно проаналізувати її зміст, розуміння в різних правових системах світу, оскільки її поширення в правовій системі України відбувається в умовах інтеграційних і глобалізаційних процесів, що охоплюють не тільки соціально-економічну сферу суспільних відносин, а й правову.

Мета. Метою дослідження є розглянути особливості розуміння принципу добросовісності в цивільному судочинстві іноземних країн.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове забезпечення щодо регулювання принципу добросовісності у цивільному судочинстві; 2) судової практики з приводу застосування принципу добросовісності у цивільному судочинстві; 3) праці вітчизняних та зарубіжних авторів, що провадять свої науково-практичні дослідження іноземного досвіду щодо принципу добросовісності.

В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: теоретичного узагальнення та групування (для загальної характеристики підходу щодо принципу добросовісності у цивільному судочинстві в країнах романо-германської правової системи та англо-американської правової системи); логічного узагальнення результатів (формулювання висновків).

Результати. У статті розглянуто особливості розуміння принципу добросовісності в цивільному судочинстві іноземних країн. Введення в цивільний обіг таких оціночних категорій, як добросовісність (розумність, істотність, справедливість) створює підвалини до розширення сфери застосування правозастосовного розсуду. Підхід стосовно принципу добросовісності в національному законодавстві та судовій практиці окремих країн відрізняється, здебільшого в залежності від типу правової системи. Так, зокрема, в країнах романо-германської правової системи використовується більш широкий підхід до обов'язку дотримуватися добросовісності, тобто цей обов'язок поширюється як на укладення контракту, так і на його виконання. У державах загального права використовується більш вузький підхід, тобто обов'язок дотримуватися добросовісності стосується тільки виконання контракту. Ці відмінності впливають і на розгляд відповідних справ у порядку цивільного судочинства. Відповідно до німецького законодавства конкретний зміст принципу добросовісності стосується безпосередньо способу виконання договірних зобов'язань: боржник зобов'язаний виконати зобов'язання добросовісно з урахуванням звичаїв цивільного обороту. Французька доктрина розширила перелік ситуацій застосування принципу добросовісності, поширивши його на переговорні відносини та виконання договору, передбачаючи принаймні два аспекти застосування: обов'язок взаємодії і обов'язок лояльності. Англійська правова система упродовж тривалого часу взагалі не визнавала необхідності дотримання принципу добросовісності в цивільному обігу. У рішеннях англійських судів як аналог досліджуваного оціночного критерію застосовувалося поняття розумності дій учасників правовідносин. Однак, внаслідок розширення глобалізаційних процесів у судовій практиці Англії почала спостерігатися тенденція до використання англійськими судами поняття вже саме добросовісності. Суди визнали наявність в англійському праві обов'язку

добросовісності, що розуміється не як питання права, але як питання факту та, відповідно, означає, що такий обов'язок заснований на передбачуваних намірах сторін. Суди США початково посилалися на принцип добросовісності лише у випадках, коли договір надавав дискреційні повноваження одній зі сторін, і необмежене використання цього дискреційного права могло позбавити іншу сторону переваги. Проте, під впливом судової практики, було прийнято положення, яке проголошує, що кожний контракт накладає на кожну сторону обов'язок добросовісності та чесності під час його виконання.

Перспективи. В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на вивченні досвіду щодо принципу добросовісності у цивільному судочинстві інших країн-членів ЄС.

Ключові слова: принцип добросовісності, цивільне судочинство, захист цивільних прав, досвід іноземних країн, країни Європи, Франція, Німеччина, США, Англія.

Summary. Introduction. Such an evaluative category as good faith, when enshrined in the text of normative legal acts, acquires the meaning of the general principles of legal relations. For a better understanding of this category, it is necessary to analyze its content and understanding in different legal systems of the world, since its spread in the legal system of Ukraine takes place in the conditions of integration and globalization processes, which cover not only the socio-economic sphere of social relations, but also the legal one.

Goal. The purpose of the study is to consider the peculiarities of the understanding of the principle of good faith in the civil proceedings of foreign countries.

Materials and methods. The research materials are: 1) regulatory and legal support for the regulation of the principle of good faith in civil proceedings; 2) judicial practice regarding the application of the principle of good faith in civil proceedings; 3) works of domestic and foreign authors conducting scientific and practical research on foreign experience regarding the principle of good faith.

In the process of carrying out the research, the following scientific methods were used: theoretical generalization and grouping (for a general characterization of the approach to the principle of good faith in civil proceedings in the countries of the Romano-Germanic legal system and the Anglo-American legal system); logical generalization of results (formulation of conclusions).

The results. The article examines the peculiarities of understanding the principle of good faith in the civil proceedings of foreign countries. The introduction of such evaluative categories as good faith (reasonableness, materiality, fairness) into civil circulation creates the foundations for expanding the scope of enforcement discretion. The approach to the principle of good faith in the national legislation and judicial practice of individual countries differs, mostly depending on the type of legal system. So, in particular, in the countries of the Romano-Germanic legal system, a broader approach to the obligation to observe good faith is used, that is, this obligation extends both to the conclusion of the contract and to its execution. Common law states take a narrower approach, meaning that the duty of good faith applies only to the performance of the contract. These differences also affect the consideration of relevant cases in civil proceedings. According to German legislation, the specific content of the principle of good faith directly relates to the way of fulfilling contractual obligations: the debtor is obliged to fulfill the obligations in good faith, taking into account the customs of civil turnover. The French doctrine expanded the list of situations of application of the principle of good faith, extending it to negotiation relations and performance of the contract, providing for at least two aspects of application: the duty of cooperation and the duty of loyalty. For a long time, the English legal system generally did not recognize the need to observe the principle of good faith in civil transactions. In the decisions of the English courts, the concept of reasonableness of the actions of the participants in the legal relationship was used as an analogue of the researched evaluation criterion. However, as a result of the expansion of globalization processes, a tendency to use the concept of good faith in English courts began to be observed in the judicial practice of England. Courts have recognized the existence of a duty of good faith in English law, which is understood not as a matter of law, but as a matter of fact and, accordingly, means that such a duty is based on the presumed intentions of the parties. US courts originally invoked the principle of good faith only in cases where the contract gave discretion to one party, and the unrestricted exercise of that discretion could deprive the other party of an advantage. However, under the influence of case law, a provision has been adopted which declares that every contract imposes on each party a duty of good faith and honesty in its performance.

Prospects. In further scientific research, it is proposed to focus attention on the study of the experience of the principle of good faith in civil proceedings of other EU member states.

Key words: principle of good faith, civil justice, protection of civil rights, experience of foreign countries, European countries, France, Germany, USA, England.

Постановка проблеми. Така оціночна категорія, як добросовісність, при закріпленні її в тексті нормативно-правових актів набуває значення загальних засад правових відносин. Разом із тим, введення в цивільний обіг таких оціночних категорій, як добросовісність (розумність, істотність, справедливість) створює підвалини до розширення сфери застосування правозастосовного

розсуду. Зазначене актуалізує питання тлумачення добросовісності. Для кращого розуміння цієї категорії необхідно проаналізувати її зміст, розуміння в різних правових системах світу, оскільки її поширення в правовій системі України відбувається в умовах інтеграційних і глобалізаційних процесів, що охоплюють не тільки соціально-економічну сферу суспільних відносин, а й правову.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Іноземний досвід щодо принципу добросовісності в цивільному судочинстві, зокрема, деякі його аспекти, вивчали: О. Бакалінська, К. Валігура, Л. Логуш та ін. Так, І. Ольшевський [13] здійснив історичний аналіз формування особливостей поняття фраздаторного правочину, формування з окремих норм українського законодавства такого роду явища внаслідок виникнення правовідносин. К. Валігура [1] досліджує основні форми вираження принципу добросовісності цивільного права та міжнародного приватного права. Авторкою було проведено порівняльний аналіз принципу добросовісності у Стародавньому Римі та його сучасний стан, виявлення загальних та особливих характеристик. Л. Логуш [5] розглядає концепцію *bona fides* у позовному провадженні в римському праві та зобов'язання «доброї совісті» (*obligationis stricti juris*), наголошуючи на тому, що договори «доброї совісті» замінили договори «суворого» права, заснованого на формалізованих і застарілих правилах, а їхній зміст визначався не формальним умовами, а справжніми намірами сторін, або, якщо вони були незрозумілі, звичаями ділового обороту. К. Бальковська та Р. Ляшенко [10] розглянули питання про принципи та межі здійснення суб'єктивних прав в юридичній науці та з'ясували, що цивілістична наука багатьох європейських країн, серед яких Німеччина, Франція, Італія, США, Нідерланди протягом століть формувала концепцію добросовісної, розумної та справедливої реалізації особою свого суб'єктивного права. А. Смітюх [4] проаналізував уявлення юристів континентальних країн та Англії щодо значення принципу добросовісності. Утім, українськими дослідниками належної уваги принципу добросовісності в цивільному судочинстві іноземних країн дотепер в цілому приділено не було. Більш детально це питання проаналізовано у доробках іноземних науковців, серед яких: Л. Чульлін, Р. Саммерс та багатьох інших.

Мета статті — розглянути особливості розуміння принципу добросовісності в цивільному судочинстві іноземних країн.

Виклад основного матеріалу. Принцип добросовісності закріплений у законодавстві багатьох держав. У цивільних правових системах держав світу науковці говорять про дві форми прояву принципу добросовісності. Перша з них — суб'єктивна, відповідно до якої сторони повинні діяти у відносинах один з одним чесно і справедливо. Інша — об'єктивна — висуває добросовісність як вимогу дотримання сторонами розумних стандартів чесності в договірних відносинах [1, с. 13].

Проте тлумачення цього поняття та його застосування в національному праві окремих країн відрізняється. Так, зокрема, в країнах романо-германської правової системи використовується більш широкий підхід до обов'язку дотримуватися добросовісності, тобто цей обов'язок поширюється як на укладення

контракту, так і на його виконання. У державах загального права використовується більш вузький підхід, тобто обов'язок дотримуватися добросовісності стосується тільки виконання контракту [2, с. 153]. Ці відмінності впливають і на розгляд відповідних справ у порядку цивільного судочинства.

У праві окремих країн Європи, в більшості випадків, добросовісність розглядається або в якості загального застереження, або загального принципу права. Так, поняття «загального застереження» використовується переважно у доктрині німецького права [2, с. 150]. Відповідно до німецького законодавства договірні зобов'язання підпорядковуються принципу добросовісності, конкретний зміст якого виводиться шляхом доктринального і судового тлумачення з § 242 Німецького цивільного уложення та стосується безпосередньо способу виконання договірних зобов'язань: боржник зобов'язаний виконати зобов'язання добросовісно з урахуванням звичаїв цивільного обороту [1, с. 13–14]. При цьому, слід зазначити, що у Німеччині принцип добросовісності хоча спочатку і стосувався лише виконання зобов'язання, в процесі застосування права німецькі суди були змушені застосовувати цей принцип у всіх сферах суспільних відносин (корпоративне право, сімейне право тощо) [3, с. 1062]. Німецькі судді виходили з того, що застереження стосовно добросовісності не є звичайною загальною нормою. Це основний принцип, подібний до закону гравітації, він існує в об'єктивній реальності і його не можна відмінити. Сучасний дослідник Петер Шлехтрайм зазначає, що найважливішою складовою змісту принципу добросовісності є колективні переконання, або віра кожної розумної особи, яку можна розглядати як чесну та порядну [4, с. 52].

У тексті Французького цивільного кодексу на принцип добросовісності вказується двічі: у п. 4 ст. 1134 («угоди повинні бути виконані сумлінно») і ст. 1135 («угоди зобов'язують не тільки до того, що в них виражено, але і до всіх наслідків, які справедливість, звичай або закон пов'язують із цим зобов'язанням, відповідно до його природи»). Проте в теорії він отримав досить широку розробку. Починаючи з кінця 70-х років французька доктрина розширила перелік ситуацій застосування принципу добросовісності, поширивши його на переговорні відносини та виконання договору, передбачаючи принаймні два аспекти застосування: обов'язок взаємодії і обов'язок лояльності. Обов'язок взаємодії сторін проявляється в двох аспектах: висновок максимально вигідних договорів і надання повної інформації під час укладання договору. Обов'язок лояльності також має два аспекти: використання належних засобів (сторони повинні діяти спільно для досягнення загальних цілей, зазначених у договорі, і уникати створення для своїх контрагентів труднощів, яких можна було б уникнути) і досягнення результату (сторони під час укладення та виконання договору повинні діяти з ретельністю і належною обачністю, властивою

«батькові сімейства»). Але навіть і посилена доктрина французька «bonne foi» досі ослаблена судовим розсудом у визначенні добросовісності, створюючи, незважаючи на традиційно позитивний характер французького права, ризик занадто широкого суддівського розсуду. Загалом французька правова традиція розглядає доктрину добросовісності як підставу для обмеження свободи договору і не знає властивого німецькому праву поділу добросовісності на об'єктивну і суб'єктивну [1, с. 14].

Водночас в останні десятиліття ХХ століття французькі суди та доктрина почали широко тлумачити принцип добросовісності, спираючись на світові тенденції [3, с. 1063]. Так, французький арбітраж розглянув спір, що впливав із виконання договору міжнародної купівлі-продажу. Покупець продав партію джинсів в Іспанії в порушення договірної обов'язку з їх продажу в Північній Америці та Африці. Продавець відмовився приймати продукцію і покупець подав позов до арбітражу. Проте суд визнав, що, відповідно до ст. 25 Віденської конвенції, продавець суттєво порушив умови договору тим, що не повідомив про країну реалізації товару, відправляючи його до Іспанії, замість країн, передбачених у договорі, та наклав на покупця штраф. При цьому поведінка покупця, коли він подав позов до суду, будучи стороною, яка сама порушила договір, була визнана такою, що «не відповідає принципу добросовісності в міжнародній торгівлі, як передбачено статтею 7 (1)» [5].

Слід відзначити, що добросовісність поведінки за законодавством Франції була предметом розгляду у практиці ЄСПЛ. Маємо на увазі рішення у справі «Фрессо і Руар проти Франції» від 21 січня 1999 року. Розглядаючи вказану справу, суд зазначив, що ні виклад паном Фрессо та паном Руаром подій, ні їхня добросовісність не викликали сумніву. Пан Руар, який перевіряв достовірність податкових декларацій, діяв відповідно до норм журналістської професійної етики. Витяги з кожного документа мали підтверджувати достовірність інформації, що містилася в статті, про яку йдеться. Отже, опублікування податкових декларацій мало стосунок не тільки до предмета статті, а й було доречним для підтвердження достовірності поданої інформації [6].

Що ж стосується англійської правової системи, то передусім слід зазначити, що упродовж тривалого часу вона взагалі не визнавала необхідності дотримання принципу добросовісності в цивільному обігу. У рішеннях англійських судів як аналог досліджуваного оціночного критерію застосовувалося поняття розумності дій учасників правовідносин. Однак, внаслідок розширення глобалізаційних процесів у судовій практиці Англії почала спостерігатися тенденція до використання англійськими судами поняття вже саме добросовісності [2, с. 152]. Разом з тим, як правило, англійські суди не передбачають обов'язок добросовісності в комерційному договорі. Так,

у рішенні у справі «Yam Seng v. International Trade Corporation», після детального аналізу справи, суддя постановив, що договірне зобов'язання діяти добросовісно може трактуватися як обов'язок виконання договору в дусі доброї волі і прямо залежить від контексту договору [7; 8]. Таким чином, суддя визнав наявність в англійському праві обов'язку добросовісності, що розуміється не як питання права, але як питання факту та, відповідно, означає, що такий обов'язок заснований на передбачуваних намірах сторін. Тобто, це питання побудови контракту, і вирішується в кожному конкретному випадку [1, с. 14–15]. У свою чергу, у рішенні від 2015 року MSC Mediterranean Shipping Co проти Cottonex Anstalt Англійський високий суд перевів на новий рівень давню дискусію щодо того, чи є добросовісність загальним принципом загального права, і вперше визнав наявність загального принципу добросовісності [9].

Порівняно недавно історію принцип добросовісності має і в США. Визначення добросовісності міститься в Єдиному торговельному кодексі США, відповідно до якого добросовісність — це фактична чесність та додержання комерційних розумних стандартів, чесного ведення справ у торгівлі. При цьому, правова доктрина США розглядає добросовісність як суб'єктивну категорію, а саме стан розуму, який складається з чесності у вірі та намірах, надійності в обов'язках та зобов'язаннях, відсутності намірів отримати нечесні, незаконні переваги [10, с. 73]. При цьому, слід зазначати про те, що до початку ухвалення Уніфікованого комерційного кодексу (далі — UCC), суди США не поспішали визнавати даний принцип. Разом з тим, початково суди США посилалися на принцип добросовісності лише у випадках, коли договір надавав дискреційні повноваження одній зі сторін, і необмежене використання цього дискреційного права могло позбавити іншу сторону переваги. Наприкінці ж 1960-х років суди США почали посилалися на загальну вимогу добросовісності, щоб забезпечити захист від різних форм недобросовісності в договірних відносинах. Фундаментальна стаття Саммерса в 1968 році мала вплив на цю зміну [11]. Зрештою, під впливом формулювань UCC, було прийнято положення, яке проголошує, що кожний контракт накладає на кожну сторону обов'язок добросовісності та чесності під час його виконання. Цей розвиток сприяв визнанню доктрини добросовісності в загальному договірному праві США за межами UCC [12].

У системі США добросовісність застосовується як фактична доброчесність та як вимога дотримуватися стандартів ділової практики в торгівлі при укладенні договорів. І попри те, що США належить до англосаксонської правової сім'ї, сама по собі добросовісність має суперечливий характер, як і в праві Англії. Застосовується декілька доктрин застосування такого принципу. Найвідомішою концепцією є теорія «виключення». Згідно з цією теорією необхідно

виявити та не допустити прояву недобросовісної поведінки учасників правовідношення, а не намагатися розкрити сутність принципу за допомогою його тлумачення. На думку науковців, в американській судовій практиці добросовісність застосовується як запобіжник, який не допускає протиправної поведінки, що порушує «дух угоди». Інша теорія передбачає, що в основі добросовісності лежать принцип справедливості та ідея про рівний розподіл прав між учасниками правовідносин. Причому справедливість у цій концепції означає розумність при виконанні договору. Під рівністю мається на увазі запобігання можливості однієї сторони отримати необґрунтовану вигоду за рахунок іншої сторони [13, с. 179].

Слід вказати, що точний обсяг доктрини добросовісності є предметом широких наукових дебатов у США. Одні науковці критикують доктрину за те, що вона потенційно занадто широка. Інші стверджують, що доктрина недостатньо широка. Проте цікаво, що американські вчені та суди загалом погоджуються, що доктрина добросовісності вступає в дію лише після укладення контракту. США не прийняли загального юридичного обов'язку добросовісності в договірних відносинах, за відсутності особливих відносин. Суди та вчені США загалом відкидають такий обов'язок на етапі переговорів у відносинах сторін. Зауважимо, що суди США зазвичай схильні розглядати закон і мораль як окремі питання [12]. Таким чином, загалом, концептуалізація засади добросовісності в США зосереджена на її меті гарантувати, що сторони отримують вигоду від угоди, яку вони домовилися між собою. Добросовісність не застосовується, доки не буде укладено договір. Так, у справі «Birt v. Wells Fargo Home Mortgage» [14] потенційні позичальники подали до суду на банк за порушення зобов'язань добросовісності, у зв'язку з тим, що банк відмовив у їхній заявці на кредит. Позичальники багато разів обговорювали свою кредитну заявку з банком, перш ніж подавати заявку на кредит. Однак суд не визнав, що контракт був укладений прямо чи неявно, відмовивши позивачам у задоволенні позову про порушення засади добросовісності. Суд, зокрема, зазначив, що «без контракту немає підстав для нав'язування неявної угоди, як у контракті, так і в делікті, оскільки будь-яка причина позову виникає внаслідок договірних відносин». В іншій справі [15], де позивач стверджував, що компанія зі страхування життя повинна була розкрити потенційному застрахованому інформацію про до-

даткові витрати до того, як поліс, про який йдеться, він почав сплачувати, суд США відхилив позов про відшкодування відповідно до доктрини добросовісності за упуущення, які мали місце до укладення контракту, оскільки «неявна угода добросовісності та чесної угоди залежить від існування базових договірних відносин».

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, добросовісність існує в більшості правових систем і в багатьох різних галузях права. Проте значення цієї концепції далеко не узгоджене. Навіть сама природа концепції викликає суперечки. При цьому, підхід стосовно принципу добросовісності в національному законодавстві та судовій практиці окремих країн відрізняється, здебільшого в залежності від типу правової системи. Так, зокрема, в країнах романо-германської правової системи використовується більш широкий підхід до обов'язку дотримуватися добросовісності, тобто цей обов'язок поширюється як на укладення контракту, так і на його виконання. У державах загального права використовується більш вузький підхід, тобто обов'язок дотримуватися добросовісності стосується тільки виконання контракту. Ці відмінності впливають і на розгляд відповідних справ у порядку цивільного судочинства.

В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на детальному аналізі принципу добросовісності в різних правових системах з акцентом на конкретні приклади з судової практики. Необхідно вивчити, як саме різні суди тлумачать і застосовують цей принцип у різних країнах, зокрема в тих, що належать до романо-германської та англосаксонської правових систем. Варто також дослідити історичний розвиток концепції добросовісності, щоб зрозуміти її еволюцію та зміни в різних правових контекстах. Важливо зосередити увагу на порівняльному аналізі законодавчих підходів і практики застосування добросовісності у національних правових системах, враховуючи сучасні тенденції глобалізації права. Крім того, варто звернути увагу на те, як принцип добросовісності впливає на врегулювання спорів у сфері цивільного судочинства, зокрема, на питання виконання контрактів та вирішення спорів між сторонами. Подальші дослідження можуть також включати аналіз впливу міжнародних стандартів і рекомендацій на національну практику застосування принципу добросовісності, а також вивчення можливостей гармонізації цих підходів у міжнародному контексті.

Література

1. Валігура К. Принцип добросовісності як категорія цивільного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 11–16.
2. Бакалінська О.О. Концептуальні підходи до визначення змісту поняття добросовісності у західній правовій доктрині. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 150–154.
3. Mahsuda T.R. The Principle of Good Faith in Civil Law. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*. 2021. Vol. 12, No. 4. P. 1062–1067.
4. Смітюх А.В. Ідея добросовісності як імператив приватного права. *Електронний архів-репозитарій Одеського національного університету імені І.І. Мечникова: вебсайт*. 2001. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/23601cb8-844d-4cab-9f7b-a0388fa02fc0/content> (дата звернення: 24.07.2024).
5. Логущ Л.В. Принцип добросовісності в договірних відносинах. *Дні науки Національного університету «Києво-Могилянська академія» на факультеті правових наук, 2014: тези наукових доповідей та повідомлень на круглих столах 23 та 27 січня 2014 року*. Київ : НаУКМА, 2014. С. 22–27.
6. Рішення у справі «Фреско і Руар проти Франції» від 21 січня 1999 року. Документ 980_361 (заява № 29183/95). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_361#Text (дата звернення: 15.07.2024).
7. Yam Seng PTE Ltd v. International Trade Corporation Ltd [2013] EWHC 111 (QB). *LowProf: website*. URL: <https://law-prof.co/contract/terms-of-contract-cases/yam-seng-pte-ltd-v-international-trade-corporation-ltd-2013-ewhc-111-qb/> (дата звернення: 18.07.2024).
8. A new era for good faith in English contract law? *A&OShearman: website*. URL: <https://www.aoshearman.com/en/insights/aneweraforgoodfaithinenglishcontractlaw> (дата звернення: 24.07.2024).
9. MSC Mediterranean Shipping Company vs Cottonex Anstalt. *DMC: website*. URL: https://www.onlinedmc.co.uk/index.php/MS_C_Mediterranean_Shipping_Company_v_Cottonex_Anstalt (дата звернення: 24.07.2024).
10. Бальковська К.І., Ляшенко Р.Д. Співвідношення категорії шикана з принципом добросовісності, розумності та справедливості. *Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі: зб. наук. ст. за матеріалами III Міжнар. наук.-практ. конф.* (14 трав. 2015 р.). Житомир: Євенок О.О., 2015. С. 73–76.
11. Summers R. “Good Faith” in General Contract Law and the Sales Provision of the Uniform Commercial Code. *Virginia Law Review*. 1968. Vol. 54. P. 195–267.
12. Chunlin L. A Legal Chameleon: an Examination of the Doctrine of Good Faith in Chinese and American Contract Law (May 14, 2010). *Connecticut Journal of International Law*. 2010. Vol. 25, No. 305. URL: <https://ssrn.com/abstract=1959630> (дата звернення: 16.07.2024).
13. Ольшевський І.О. Фраудаторний правочин: проблеми визначення поняття та застосування в сучасному цивільному праві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 177–182.
14. Birt v. Wells Fargo Home Mortgage, Inc. 75 P. 3d 640, 650 (2003). *FindLaw: website*. URL: <https://caselaw.findlaw.com/court/wy-supreme-court/1262266.html> (дата звернення: 18.07.2024).
15. Azar v. Prudential Ins. Co. of Am., 68 P. 3d 909, 925 (2003). *Vlex: website*. URL: <https://case-law.vlex.com/> (дата звернення: 20.07.2024).

References

1. Valihura, K. (2020). Pryntsyp dobrosovisnosti yak katehoriia tsyvilnoho prava [The principle of good faith as a category of civil law]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, (4), 11–16 [in Ukrainian].
2. Bakalinska, O. O. (2012). Kontseptualni pidkhody do vyznachennia zmistu poniattia dobrosovisnist u zakhidni pravovii doktryni [Conceptual Approaches to Determining the Content of the Concept of Good Faith in Western Legal Doctrine]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, (2), 150–154 [in Ukrainian].
3. Mahsuda, T.R. (2021). The principle of good faith in civil law. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 12(4), 1062–1067.
4. Smitiukh, A. V. (2001). *Ideia dobrosovisnosti yak imperatyv pryvatnoho prava [The idea of good faith as an imperative of private law]*. *Elektronnyi arkhiv-repozytarii Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova*. Retrieved from <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/23601cb8-844d-4cab-9f7b-a0388fa02fc0/content> [in Ukrainian].
5. Lohush, L. V. (2014). Pryntsyp dobrosovisnosti v dohovirnykh vidnosynakh [Principle of Good Faith in Contractual Relations]. In *Dni nauky Natsionalnoho universytetu “Kyievo-Mohylianska akademiia” na fakulteti pravnych nauk, 2014: tezy naukovykh dopovidei ta povidomlen na kruhlykh stolakh 23 ta 27 sichnia 2014 roku* (pp. 22–27). Kyiv: NaUKMA [in Ukrainian].
6. Judgment in the case of Fresseau and Rouard v. France, judgment of 21 January 1999. Document 980_361 (application no. 29183/95). (1999). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_361#Text [in Ukrainian].
7. Yam Seng PTE Ltd v. International Trade Corporation Ltd [2013] EWHC 111 (QB). (2013). Retrieved from <https://law-prof.co/contract/terms-of-contract-cases/yam-seng-pte-ltd-v-international-trade-corporation-ltd-2013-ewhc-111-qb/>.
8. A&OShearman. (n.d.). *A new era for good faith in English contract law?* Retrieved from <https://www.aoshearman.com/en/insights/aneweraforgoodfaithinenglishcontractlaw>.

9. DMC. (n.d.). *MSC Mediterranean Shipping Company vs Cottonex Anstalt*. Retrieved from https://www.onlinedmc.co.uk/index.php/MS_C_Mediterranean_Shipping_Company_v_Cottonex_Anstalt.
10. Balkovska, K. I., & Liashenko, R. D. (2015). Spivvidnoshennia katehorii shykana z pryntsypom dobrosovisnosti, rozumnosti ta spravedlyvosti [Correlation of the chicane category with the principle of good faith, reasonableness and justice]. *Suchasni tendentsii rozbudovy pravovoi derzhavy v Ukraini ta sviti* (pp. 73–76). Zhytomyr: Yevenok O. O. [in Ukrainian].
11. Summers, R. (1968). “Good Faith” in general contract law and the sales provision of the Uniform Commercial Code. *Virginia Law Review*, 54, 195–267.
12. Chunlin, L. (2010). A legal chameleon: An examination of the doctrine of good faith in Chinese and American contract law. *Connecticut Journal of International Law*, 25, 305. Retrieved from <https://ssrn.com/abstract=1959630>.
13. Olshevskiy, I. O. (2023). Fraudatornyi pravochyn: problemy vyznachennia poniattia ta zastosuvannia v suchasnomu tsyvilnomu pravi Ukrainy [Fraudulent Transaction: Problems of Definition of the Concept and Application in the Modern Civil Law of Ukraine]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, (11), 177–182 [In Ukrainian].
14. *Birt v. Wells Fargo Home Mortgage, Inc.* 75 P. 3d 640, 650 (2003). (2003). Retrieved from <https://caselaw.findlaw.com/court/wy-supreme-court/1262266.html>.
15. *Azar v. Prudential Ins. Co. of Am.*, 68 P. 3d 909, 925 (2003). (2003). Retrieved from <https://case-law.vlex.com/>.